

Het Armenland en de buitenarmen van Ruwiel

G. Versloot
Portengen 97, 3628 ED Kockengen

Voordat de werkzaamheden van de ruilverkaveling Oukoop - Kortrijk in 1968 een aanvang namen, lag er eeuwenlang aan het einde van Portengen-Noordeinde het zogeheten "Armenland" (zie Afbeelding 1). De oppervlakte daarvan bedroeg ca. 4 morgen (3,4 hectare).

Dit gebied draagt die naam omdat het door schenking traditioneel toebehoorde aan de "buitenarmen van Ruwiel" die woonden in Portengen. De naam "buitenarmen" gebruikte men vroeger voor behoeftigen die niet in een tehuis waren ondergebracht. Traditioneel is eeuwenlang aan deze behoeftigen gedurende enige maanden per jaar "armenbrood" verstrekt.

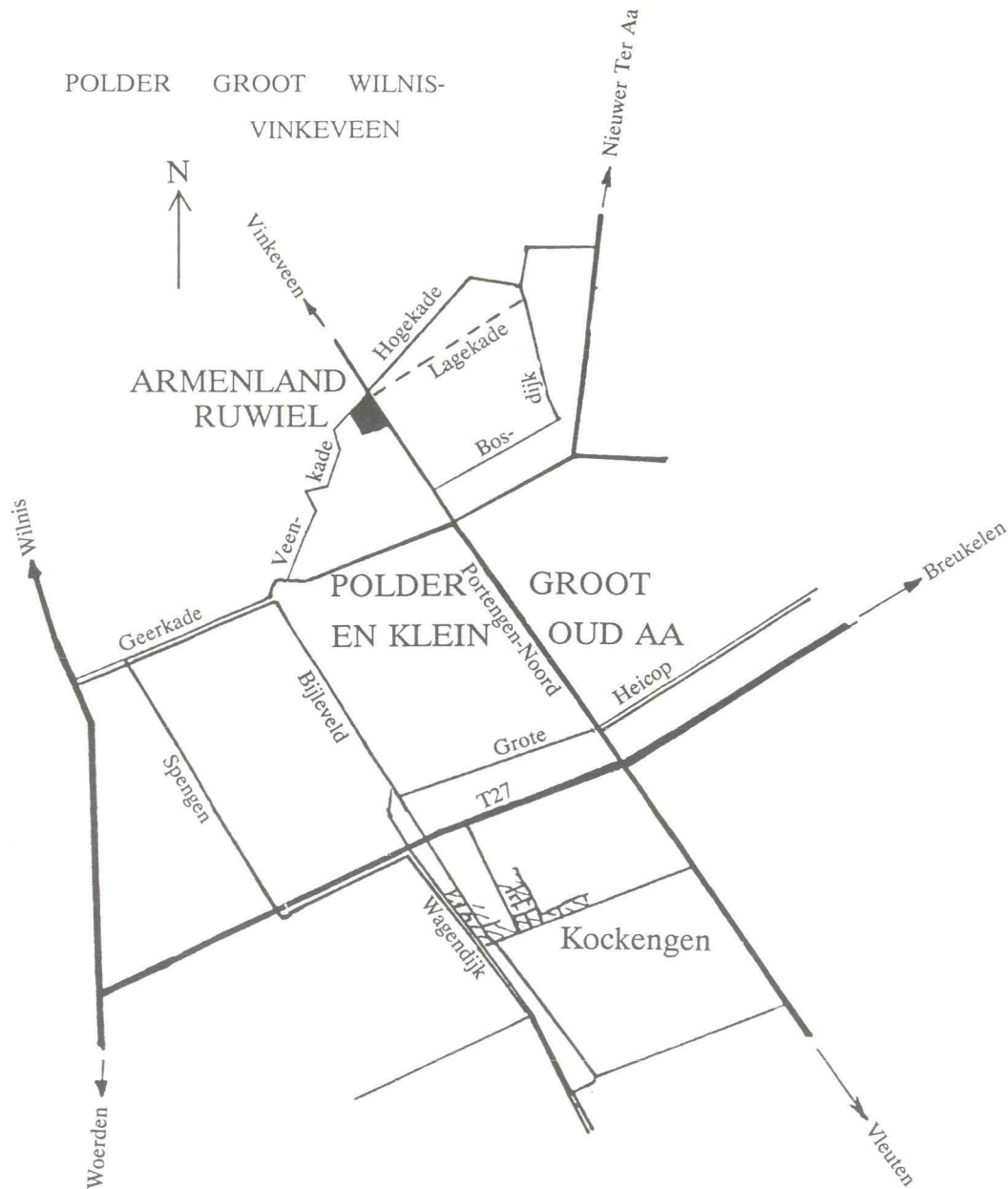
Situatie in de eerste helft van de 20ste eeuw

Tot 1935 was de weg door Portengen-Noord naar het noorden toe afgesloten met een tolboom bij boerderij "Jagtlust", die gedurende verscheidene tientallen jaren bewoond werd door de familie De Wit (tot ca. 1930 Jac. de Wit en daarna W. de Wit). Die boerderij (thans genummerd Portengen 109) lag direct ten zuiden van het Armenland. Voor de wandelaars en fietsers was er vanaf die tol naar het noorden toe een eenvoudig pad door het oostelijkste deel van het Armenland; na het Armenland gepasseerd te zijn maakte het pad eerst een bocht naar links; spoedig daarna kon men dan door weilanden in noordelijke richting verder, waarbij men enkele malen over zeer smalle bruggetjes en over planken moest en dan door verscheidene klaphekken (die dienden om de koeien te keren). Aan het eind kwam men op het achtererf van de boerderij van de familie Van Dijk en vandaar in het Donkereind van Vinkeveen.

Wilde men met paard en wagen via het Armenland naar Vinkeveen, dan moest men, nadat bij de boerderij "Jagtlust" tolgeld was betaald en men het stukje Armenland doorgereden had, meteen daarna naar rechts afbuigen. Dat stuk pad was echter geen openbare weg en bijgevolg moest men voor het gebruik ervan ook de toestemming hebben van de eigenaar van de boerderij aan de Hoge- of Veenkade (huidig adres Veenkade 1, Wilnis). De toenmalige eigenaar, de heer D. Hoogendoorn, had namelijk in 1923 een erfdienstbaarheid afgesloten met het Armbestuur, dat hij met paard en wagen het pad voorbij "Jagtlust" mocht gebruiken en dat er een pad aangelegd mocht worden langs de oostzijde van het Armenland; daardoor kon hij voortaan vanuit Portengen zijn boerderij bereiken. In deze overeenkomst was de ontbindende voorwaarde opgenomen, dat zich buiten dit pad nimmer wagensporen mochten bevinden. Van deze akte of overeenkomst bedroegen toen (in 1923) de registratiekosten bij de notaris al f 100. Overigens maakte doorgaand verkeer weinig gebruik van de mogelijkheid om via het Armenland en het pad van Hoogendoorn te rijden, omdat men onder normale omstandigheden ook via de Bosdijk kon gaan.

Drassig blauwgrasland

Het Armenland en de nabije omgeving ervan waren vaak drassig. De boerenknecht, later gemeente-arbeider H. Langeraar, die tot een paar jaar geleden het enige huis bewoonde dat ooit op het Armenland mocht worden gezet (het omstreeks 1850 gebouwde oude huisje "de Horizon", Portengen 120, op het uiterste noordoostpuntje van het Armenland), heeft mij verteld dat D.J. Fokker het land dat hij in 1916 tussen de Hoge- en de Lagekade had gekocht, om het beter in cultuur te brengen heeft laten ploegen met een ploeg waarvoor paarden waren gespannen met planken onder hun hoeven gebonden (zogeheten "trippen"); zo zouden ze niet wegzakken in deze moerassige

Afb. 1. Kaartje van Portengen-Noordeinde en omgeving, met daarop aangegeven de ligging van het Armenland van Ruwiel (in het noorden van het weergegeven gebied).

grond.

De grasopbrengst van het Armenland was geringer dan die van de omringende percelen. Dat kwam omdat een al heel oude bepaling verordende, dat het niet mocht worden bemest. Land bestemd voor de armen moest zelf ook arm blijven.

In ruilverkavelingsverband is in 1968 een ontsluitingsweg richting Wilnis en Vinkeveen aangelegd, die ongeveer hetzelfde tracé door het Armenland volgt als tevoren het door Hoogendoorn aangelegde karrespoor; daarover raast nu het autoverkeer, tot ongerief van wandelaar en fietser.

Het Armenland ten westen van die weg is bij de ruilverkaveling niet van karakter veranderd. Het heeft toen overigens niet veel gescheeld of dat was

wel gebeurd (ik kom daar aan het eind van dit artikel nog op terug). Het is nu als natuurreservaat aangegeven en duidelijk herkenbaar door het blauwgrasland. Aan het deel ten oosten van de asfaltweg, tussen de weg en de sloot, is de oude verschijningsvorm niet meer af te zien.

Blauwgrasland behoort tot de half-natuurlijke graslanden of schraallanden. Doordat het lange tijd achtereen niet of weinig bemest is, heeft het een heel grote rijkdom aan plantensoorten en is het gewoonlijk erg bloemrijk. Het dankt zijn naam aan de blauwe zegge, die vooral in het voorjaar het aanzien van het land bepaalt.

Schenking van de Heer van Ruwiel

Het is vrijwel zeker dat de Armenland-percelen eigendom zijn geweest van de Heer van Ruwiel. Deze bewoonde het Slot Ruwiel, dat aan de rivier de Aa stond en in 1673 is verwoest. Het verlies van zijn kasteel tastte zijn positie in het gebied tussen Breukelen en Kockengen-Spengen niet aan. Uit overleveringen weten we, dat de Heer van Ruwiel eigenaar was van honderden morgens land in de nabije en verdere omgeving van zijn kasteel, in het bijzonder in de polder Groot en Klein Oud Aa en de Breukelerwaard.

Omdat het aangrenzende land, dat gelegen is tussen Hoge- of Veenkade en de voormalige Lagekade, vroeger ook van de Heer van Ruwiel was, is het op zijn minst aannemelijk dat het Armenland eveneens ooit tot zijn eigendommen behoorde. Bovendien paste het geheel in de stijl van de oude adel om bezit voor een dergelijk liefdadig doel af te staan.

Van de 16 hectare tussen Hoge- en Lagekade is in 1916 13,5 hectare door de rechtsoptvolgers van de Heer van Ruwiel, de familie Taets van Amerongen, verkocht aan D.J. Fokker in Oud Aa en bleef 2,5 hectare in huur bij Arie Vendrig, die toen de oude kasteelboerderij "Groot Ruwiel" bewoonde. Laatstgenoemde had nabij zijn boerderij in Oud Aa alleen hoog land; bij langdurige droogte gaf dat wel eens problemen, omdat het gras dan zo weinig groeide dat er niet voldoende was om de koeien te weiden. Daarom liet zijn pachtheer hem als tegenwicht die 2,5 hectare laaggelegen land behouden.

Ter verduidelijking: de Hoge- of Veenkade (zie Afbeelding 1) is de waterkering tussen de polders Groot en Klein Oud Aa en de polder Vinkeveen. De Lagekade liep ook vanaf het erf van de familie Langelaar recht naar de Bosdijk. Op oude kaarten van de genie staat vooral deze Lagekade als belangrijke verbindingsweg voor de militairen aangegeven. Deze Lagekade is in 1970 in ruilverkavelingsverband geheel weggegraven en aan het nabijliggende land toegevoegd.

Terugkerend naar het onderwerp Armenland is de vraag: Wat heeft de Heer van Ruwiel bewogen om zich het lot van de armen in Portengen aan te trekken?

Een deel van het antwoord ligt in de manier waarop tijdens de Middeleeuwen en nog een aantal eeuwen daarna het openbaar bestuur was georganiseerd. Er bestonden toen nog geen gemeenten en gemeentebesturen, zoals nu, maar gerechtsheerlijkheden (ook wel ambachtsheerlijkheden genoemd), die meestal betrekkelijk klein van omvang waren. Een daarvan was de Gerechtsheerlijkheid Ruwiel, meestal kortweg als het Ruwielsgerecht aangeduid. Daarvan was de Heer van Ruwiel de bestuurder of gerechtsheer. Het Ruwielsgerecht bestond uit een stukje Oud Aa, een smalle strook land langs de Boterwal, Portengen-Noordeinde en Kortrijk.

Het Ruwielsgerecht was niet hetzelfde als de latere gemeente Ruwiel. De gemeente Ruwiel werd vroeg in de 19de eeuw gevormd door samenvoeging van Nieuwer Ter Aa, het Ruwielsgerecht en de gerechtsheerlijkheid Breukelerwaard (ik kom daar later nog op terug). Omdat de regeling voor de buitenarmen van Ruwiel van ver vóór die tijd stamde,

zijn Nieuwer Ter Aa en de Breukelerwaard daar altijd buiten gebleven.

De armen die aanspraak konden maken op bedeling met het armenbrood vond men onder de arbeiders, niet onder de boeren. In het Ruwielse stukje van Oud Aa woonden alleen boeren. In de polder Kortrijk woonden de boeren van oudsher op de kop van hun perceel land (dus aan de westkant van de Kortrijkse dijk; het land aan de oostkant van de Kortrijkse dijk behoorde tot de polder Otterspoorbroek, die deel uitmaakte van het Breukelen-Nijenrodesgerecht). Arbeiders woonden traditioneel op de achterreinden van de kavels (dus binnen Kortrijk aan de oostkant van de Portengense dijk).

Tegen deze achtergrond valt te begrijpen waarom de armenbedeling in het Ruwielsgerecht een nagenoeg volledig Portengense aangelegenheid is geworden.

Het karakter van de regeling ten gunste van de buitenarmen van Ruwiel duidt er op dat deze al tijdens de Middeleeuwen werd getroffen. Het was in die tijd gebruikelijk dat voorzieningen waarvoor jaarlijks geld beschikbaar moest zijn werden gedekt door inkomsten uit onroerend goed. Dat was toen de zekerste manier om te voorkomen dat men ooit zonder geld kwam te zitten. Zo ging het in die tijd, lang vóór de Kerkelijke Reformatie, ook met de financiering van kerk en pastoor (kerkelanden).

Op meerdere plaatsen vonden in die tijd dergelijke regelingen plaats op het terrein van de sociale zorg. In Amsterdam bijvoorbeeld werd omstreeks 1370 het college van Huiszittenmeesters opgericht ten behoeve van de zorg voor de buitenarmen; tot in de 19de eeuw zorgden die er voor dat de Amsterdamse armen boven de zestig jaar wekelijks één brood bezorgd kregen en in de winter bovendien nog een zak turf. Misschien heeft het geslacht Van Mijnden, dat sedert het midden van de 14de eeuw het Slot Ruwiel in bezit had en dat sterk op Holland was georiënteerd, zich door een dergelijk Hollands voorbeeld laten inspireren.

Armmeesters

De uitvoering van de regeling werd door de Heer van Ruwiel opgedragen aan zogeheten armmeesters. Over hun functioneren in de eerste eeuwen heb ik niets kunnen terugvinden. De oudste bekende vermelding van de armmeesters van Ruwiel is uit 1760.

Deze armmeesters, twee agrariërs met langdurige bindingen aan de streek, werden aanvankelijk benoemd door de Gerechtsheer van Ruwiel, na de Franse tijd door de burgemeester van Ruwiel, en - nadat de gemeente Ruwiel per 1 april 1964 bij Breukelen was gekomen - door de burgemeester van Breukelen. Van deze twee personen was er na de Kerkelijke Reformatie altijd één Protestants-Christelijk en één Rooms-Katholiek.

De schout van Ruwiel (en later, in zijn plaats, de burgemeester) en de armmeesters hadden gezamenlijk tot taak de jaarlijkse verkoop van het gras van het Armenland en de andere inkomsten en uitgaven te regelen.

De opbrengsten waren bedoeld als financieringsbron om de armen van het Ruwielsgerecht in de wintermaanden tegemoet te komen. Daarom heeft het armbestuur indertijd besloten aan de armen die volgens de armmeesters daarvoor in aanmerking kwamen, tussen 1 januari en Pasen twee pond brood per week per persoon uit te delen. Voor de verdeling van het "armenbrood" zorgden de armmeesters.

Gang van zaken in 1802

Ik heb gezocht naar gegevens over hoe het vroeger toeging met het Armenland en het grasgewas daarvan. Daarbij vond ik de "Condiënen en Voorwaarden waarna Dirk van Rijn, in qualiteit als Armmeester van Ruwiel, publicq ten overstaan van Schout en Gerechte van Ruwiel verhuuren zal vier Morgen Land leggende in 't noord end van Portengen in twee perceelen". Die betroffen de verkoop van het gras op 20 mei 1802. Het hier ge-

Dit Zegel Dienst tot
 het freeggende Beslek van
 Enig Timmerwerk aan het gewezen
 Regthuis van Ruwiel Competerende
 aan de Armen van Ruwiel, door Leendert
 Verslooth als armmeeester, Mits gaders
 Schout en geregte van Ruwiel met voor.
 Kennisse van den Welgeb. Gestr. Heer
 Willem Straalman Heer van Ruwiel
 Grooten Archidiacon der Kerke S.
 Maria te Utrecht den 29^e Julij
 1791, in het Regt Huis van Ruwiel
 en Portengen besteed. — Actum den
 5 Julij 1791.

 J. Hoogeveen
 1791

De aannemingspenningen bedragen 1305.

Afb. 2. Akte van de gunning op 5 juli 1791 van timmerwerk aan het voormalige Regthuis van Ruwiel, welke gunning plaatsvond in het Regthuis van Ruwiel en Portengen. Vermeld wordt dat het huis rechtens toebehoorde aan het armbestuur van Ruwiel. De gerechtsheer van het Ruwielsgerecht was toen Willem Straalman, de schout Joris Hoogeveen. De vermelde datum van de aanbesteding ("den 29e Julij") is een schrijffout voor 29 juni (zie ook Afbeelding 3).

noemde "gerechte" was het college van schepenen.

De eerste, en meteen al wat merkwaardige, voorwaarde was dat de "verhuuring geschied voetstoots om guldens van Twee en twintig Stuijvers het Stuk". Dat betekende niet dat men toen een ander geldstelsel had dan nu. Het was een handelstruc om de prijs minder hoog te laten lijken en zo wat meer te beuren. Bovendien kwam er op iedere gulden een "rantsoen" van

Bestek
 van eenig
 Timmerwerk
 aan het
 Huys
 Competerende den
 Armen van
 Ruwiel
 Staande bij de Porten-
 gense Brug
 indato 29 Junij 1791.

N° 15

Afb. 3. De tekst op het voorblad van het bestek van 29 juni 1791 waaruit blijkt dat het gewezen Regthuis van Ruwiel, waaraan timmerwerk moest worden verricht, bij de Portengense Brug stond. Hier maakte de schout dezelfde schrijffout in de datum als in de akte van de gunning (zie Afbeelding 2), maar herstelde hij deze.

een stuiver; dat betrof opcenten ten behoeve van de schout.

De huurder moest meteen na het afmijnen over twee goed bekend staande en voldoende draagkrachtige borgen kunnen beschikken, als garantie dat de armmeesters hun geld echt binnen zouden krijgen.

Het maaien van het gras moest bij "goed hooijweer" voltooid zijn voor 25 juli, maar "bij regenachtig weder" werd de huurder "nog drie weken langer tijd" gegund. Hij mocht het land "niet meer dan eens maaien".

Tot de prijs die betaald diende te worden hoorde als extraatje nog dat de huurder het land, de sloten en de kade vóór 1 november een goede onderhoudsbeurt moest geven. Bleef hij in gebreke dan liep hij een boete op van "een Gouden Ducaat", een munt waarvan de waarde niet door een vaste wisselkoers maar door de goudwaarde werd bepaald.

Andere bezittingen van het armbestuur

Naast het Armenland had het armbestuur voor de "buitenarmen van Ruwiel" ook nog bezittingen aan de Portengense Brug.

Er is bijvoorbeeld nog een bestek aanwezig van "Eenig timmerwerk aan het gewezen Regthuis van Ruwiel, Competerende aan de Armen van Ruwiel", aanbesteed op 29 juni 1791 en gegund op 5 juli 1791 voor een aanneemsom van f 305,-. Dat huis stond, volgens het voorblad van het bestek "bij de Portengense Brug" (zie Afbeeldingen 2 en 3). Het woord "competerende" betekent "rechtens toekomstende". Voor schrijver dezès is het interessant dat het bestek onder meer werd getekend door armmeester Leendert Versloot (zie Afbeelding 4).

Leendert Versloot als armmeester
Sijmen de Haas
andries oosterlaak

Afb. 4. Enkele handtekeningen onder het bestek van 29 juni 1791: die van Leendert Versloot "als armmeester" (= armmeester) en van Sijmen de Haas en Andries Oosterlaak, twee van de toenmalige schepenen van het Ruwielsgerecht.

Het Regthuis was de plaats waar schout en schepenen van de gerechtsheerlijkheid gewoon waren hun vergaderingen te houden. Omdat behalve Portengen-Noordeinde ook Kortrijk tot het Ruwielsgerecht behoorde was blijkbaar voor het oude Regthuis een plek gekozen dicht bij het punt waar de twee gebieden aan elkaar raakten.

Ten zuiden van het Regthuis lag de tot 1795 zelfstandige gerechtsheerlijkheid Zuideinde van Portengen.

Tijdens de Franse tijd werden de gerechtsheerlijkheden vervangen door gemeenten. In 1798 werd het Ruwielsgerecht met nog diverse andere gerechtsheerlijkheden samengevoegd tot de gemeente Breukelen. Tussen 1801 en 1812 was het weer zelfstandig. Van 1812 tot 1815 maakte het opnieuw deel uit van de gemeente Breukelen. Zoals ik reeds eerder opmerkte, werden na de Franse tijd het Ruwielsgerecht, het gerecht Breukelerwaard en het gerecht Ter Aa samengevoegd tot de gemeente Ruwiel.

Opmerkelijk is dat in het bestek uit 1791, toen het Ruwielsgerecht nog steeds zelfstandig was, al werd gesproken van een "gewezen Regthuis van Ruwiel" en een blijkbaar aangegane vrijwillige samenwoning in een gezamenlijk "Regthuis van Ruwiel en Portengen".

Ook stonden er bij de Portengense Brug drie woningen onder één (rieten) kap, die in 1811 door de armmeesters van Ruwiel verhuurd werden voor prijzen van respectievelijk f 18,-, f 16,- en f 13,- per jaar. Deze woningen zijn op oudere foto's nog duidelijk te zien (zie Afbeelding 5); ze zijn in 1938 afgebrand. De bewoners waren toen de families Werrie, Van der Grift en G. Verhoef. Dat het niet zulke comfortabele woningen waren blijkt wel uit de hoogte van de schadevergoeding die de verzekering op 9 mei 1940, na een uitgebreide briefwisseling, uitbetaalde: een bedrag van f 4502,-. Dat geld is niet opnieuw in onroerend goed geïnvesteerd, maar besteed aan de aankoop van obligaties. Zo groeide een op moderner leest geschoeid Fonds de Buitenarmen van Ruwiel.

Afb. 5. Nabij de Portengense Brug omstreeks 1900. In het midden aan de overkant van het water, direct voorbij de grote boerderij rechts op de voorgrond, een blok met drie eenvoudige huizen onder één kap, rietgedekt, die eigendom waren van de Armmeesters van Ruwiel. (Oude prentbriefkaart.)

Verder hadden de armmeesters nog enige, aanvankelijk onbebouwde grond aan "de Kaai" bij de Portengense Brug (thans Ruwielse kade genoemd). Voor het land waarop in 1807 Pieter Wesselman een "Huisje en Timmerschuur" wilde bouwen werd voor de Breukelse notaris Pieter Augustus Voogt een erfpachtvereenkomst gepasseerd door Jacobus van der Vliet en Gijsbert Straaver, "als Armmeesteren van Ruwiel, de Heer Corver Hoofds Gerecht". Met dit laatste werd aangeduid dat in die tijd Gerrit Corver Hoofd gerechtsheer van Ruwiel was. De overeenkomst betrof "Een Stukje grond, de Voornoemde Armen Competeerende, gelegen onder den Voorschreven Gerechte van Ruwiel, aan de Portengense Kade, Strekkende van het oosteinde, Vier voeten van het oude Huisje, de Zelve Armen mede Competeerende af, Westwaards op, ter lengte van Drie en een Vierde roede toe, en strekkende in de Breedte, van de Riviere Hijcop af, ter halver sloot van het Land van Willem van Ooswaard toe". De erfpachtvereenkomst ging in op 1 mei 1807 en had een looptijd van 25 jaar. De prijs was f 2,- per jaar. Het werd de pachter verboden de door hem te stichten opstallen te verhuren of te verkopen zonder vooraf verkregen toestemming van de armmeesters. Als de pachter en zijn vrouw beiden zouden komen te overlijden verviel de erfpachtvereenkomst, maar zouden de erfgenamen wel "de vrijheid hebben om al wat op de voorschreve grond door de Huurders gebouwd, gepoot of geplant is, weder af te breeken, uit te rooyen en mede te nemen, en alzoo kunnen volstaan met de voorszede Grond ledig weder op te leveren".

Toen in 1863 de toenmalige timmerman een nieuwe (en vermoedelijk grotere) timmermanswerkplaats wilde bouwen, werd op verzoek van Vermeulen, de architect van Frederic Wesselman, timmerman aan de Portengense Brug, door notaris Mich. Franc. Snel te Breukelen een nieuw erfpachtcontract opgesteld, ingaande 1 januari 1864 en ditmaal met een looptijd van 50 jaar. Voor een groter stuk pachtgrond (7 roeden en 40 ellen) moest voortaan jaarlijks op 1 juni f 10,- in gangbaar Nederlands geld worden betaald. De akte was ondertekend door de toenmalige armmeesters Teunis van Oosterom en Joh. van Wensum.

Deze erfpacht werd in 1914 overgenomen door timmerman-aannemer Willem Gerrit Hulsmann, die inmiddels het huis en de werkplaats had gekocht. Hij werd in de loop der

jaren weer opgevolgd door achtereenvolgens F. Verver en vader A. en zoon C.A. Paardenkooper (Ruwielse kade 7).

Gewijzigd beleid

De bedeling van de arme inwoners van Portengen heeft tot 1984 plaatsgevonden uit de inkomsten, die traditioneel ter besteding toevielen aan de armmeesters van Ruwiel. Rond die tijd besloot de burgemeester met de armmeesters dat er voor de echt minder bedeelden inmiddels afdoende landelijke sociale voorzieningen waren. Men is er toen toe overgegaan om aan ieder gezin dat woont in Portengen-Noordeinde, tussen de provinciale weg T27 in het zuiden en de grens met Wilnis in het noorden, ieder jaar op de daarvoor gezette tijden, gedurende ca. 6 weken, gratis brood uit te delen tot een bepaalde maximum hoeveelheid.

Van toen af kreeg in Portengen-Noord dus zowel arbeider als boer het armenbrood. Omdat in het voorheen Ruwielse stukje van Oud Aa en aan de westzijde van de Kortrijkse dijk vroeger nooit iemand onder de armenbedeling was gevallen, bleven de mensen daar ook onder het nieuwe beleid verstoken van het gratis brood. Vanuit de geschiedenis gezien is dat dus eigenlijk een onrechtvaardigheid.

De gelden waarover de armmeesters konden beschikken waren altijd beschikbaar geweest voor sociale voorzieningen in het (voormalige) Ruwielsgerecht, later in de praktijk verengd tot Portengen-Noordeinde. Voor zover deze niet direct nodig waren werden ze op de bank gezet of in obligaties belegd. Deze reserves zijn door de eeuwen heen tot een heel kapitaal aangegroeid. Men wilde deze het liefst besteden voor zaken die dicht bij de oorspronkelijke doelstelling aansloten. Om deze reden heeft het Fonds de Buitenarmen van Ruwiel gemeend om een belangrijke sociale voorziening, namelijk de brandweer, geldelijk te steunen. Voor deze brandweer, waar velen uit Portengen vrijwillig heel veel tijd aan besteedden, moest in 1988 een nieuwe garage gebouwd worden. Toen heeft het Fonds besloten om daarvoor een flink bedrag beschikbaar te stellen.

De jaarlijkse brooduitdeling hoefde hier niet onder te lijden. Het bakken en de bezorging van het brood is in Portengen-Noordeinde altijd verzorgd door de bakker aan de Portengense Brug. Hieraan hebben drie generaties Verhoef gedurende 90 jaar op voortreffelijke wijze bijgedragen, totdat in 1990 hun bakkerij en winkel werden gesloten. De uitbrengwijk werd overgenomen door het bakkersbedrijf van Henk en Jenny van Voornveld uit Leerdam, die van daaruit thans ieder jaar ook voor het in Portengen-Noordeinde huis aan huis bezorgen van het armenbrood zorgen.

De jaarlijkse verkoop van het grasgewas

De gang van zaken in het midden van de 20ste eeuw ken ik uit eigen ervaring.

Het Armenland bestond uit drie percelen: No. 365 (het zuidelijkste), groot 1 hectare 71 are 70 centiare; No. 366 van 1 hectare 58 are 40 centiare; en No. 364 (het noordelijkste, met de kade) van 15 are 80 centiare. Te zamen nog altijd 3,4 hectare, voor het grootste deel ten westen van het pad (thans de weg), voor een klein deel ten oosten daarvan gelegen.

De verkoop van het grasgewas op deze drie percelen vond jaarlijks bij opbod en afslag plaats op de laatste vrijdagavond in juli, in het Logement (later Hotel-Restaurant) "Welgelegen" aan de Grote Heycop bij de Portengense Brug, onder leiding van de notaris van Breukelen, de heer A.H. Doude van Troostwijk, met zijn medewerker de heer J.J. de Boggende, die velen zich mogelijk ook nog wel herinneren omdat hij vele jaren ook secretaris was van het waterschap Groot en Klein Oud Aa.

Afb. 6. Het logement "Welgelegen" van J.J. van der Wilt, nabij de Portengense Brug (prentbriefkaart uit het eerste kwart van de 20ste eeuw). Hij nam het in 1900 over van M. Brinkman. Nadat de familie Van der Wilt in 1973 dit pand had verlaten, is het afgebroken. Op de plaats waar het stond staat thans het huis van A.C. van der Roest (Portengen 54).

Vermoedelijk was dat "Welgelegen" (zie Afbeelding 6) gebouwd op de plek waar eerder het "gewezen Regthuis van Ruwiel" stond. Wat de veilingen van het Armenlandgras betreft dus een plek met een eeuwenoude traditie. De verkopeningen trokken altijd veel volk, maar het aantal serieuze bidders was meestal beperkt.

Bij de veiling werden door de notaris altijd eerst de "conditiën" voorgelezen, waarin beschreven stond dat het land absoluut niet bemest mocht worden, dat het grasgewas netjes met de zeis gemaaid moest worden en dat er niet gewerkt mocht worden met smalwielige werktuigen of wagens, ter voorkoming van schade aan de grasmat. Het maaien mocht niet voor 1 september aanvangen. De aanliggende sloten moesten worden geschoond.

Vervolgens werd het grasgewas in twee percelen verkocht, No. 365 het eerst en daarna No. 366 en 364 te zamen.

Nadat de verkoop bij opbod en afslag had plaatsgevonden, trokken de notaris en de zijnen met de kopers en de armmeesters zich terug in de woonkamer van de eigenaar van "Welgelegen". In de laatste $\frac{2}{3}$ eeuw vóór de afbraak van het pand was dat de familie Van der Wilt. Er werd een fles rode en een fles witte wijn op de goede afloop genuttigd, terwijl de andere bij de openbare verkoping aanwezigen zich nog enige tijd in de gelagkamer vermaakten met een praatje en een glaasje.

Opmerkelijk is dat in 1802 het gras uiterlijk op 25 juli gemaaid moest zijn en rond het midden van de 20ste eeuw niet vóór 1 september van het land mocht worden gehaald. De verklaring is waarschijnlijk, dat het land in de loop der tijd, doordat het niet bemest werd, geleidelijk steeds meer uitgeput raakte. Daardoor was in de latere tijd ook de augustusmaand nog nodig om tot een redelijke opbrengst te komen. "Augustus is de tweede mei-maand" zeiden de boeren, omdat je dan, als het wat wilde regenen, weer een goede groei had.

Het maaien van het gras

Na de verkoop stonden - volgens overlevering - in de crisisjaren vóór de Tweede Wereldoorlog de 'echte' maaiers, mannen die goed met de zeis konden maaien, al bij de kruidenierswinkel aan de Portengense Brug (zie Afbeelding 7) te wachten of zij de opdracht konden krijgen het gras voor een bepaald bedrag te maaien.

Omdat dit grasland nooit bemest mocht worden, moest men ook wel een goede maaier zijn, die de zeis vlijmscherp kon haren. Het gras was taai als koperdraad; vandaar dat het meestal 's nachts en 's morgens vroeg, voordat de zon opkwam, gemaaid werd. In vochtige toestand was het nog enigszins te snijden.

Mij is nog bekend, dat in de jaren 1950 iemand die het gras gekocht had, eens 's avonds in het donker met regenachtig weer een zak kunstmest op het Armenland uitstrooide. Het resultaat was na een week al van verre te zien, zo groen was het gras geworden!

Kort na de Tweede Wereldoorlog, toen de machines meer in zwang kwamen, was dit grasgewas niet meer te verkopen op de voorwaarden zoals die beschreven waren in de conditiën. Toen hebben burgemeester en armmeesters te zamen besloten dat het machinaal gemaaid en bewerkt mocht worden, zodat de jaarlijkse verkoop door kon blijven gaan.

Afb. 7. De kruidenierswoning bij de Portengense Brug, aan de andere kant van het water tegenover het logement "Welgelegen". Tegen de gevel van dit huis geleund waren heel vaak mensen uit het buurtschap te vinden; deze plek diende zo'n beetje als het centrale ontmoetingspunt van de buurt. Ouderen zullen zich het huis herinneren als dat van kruidenier Brinkman, die daar tevens de tolbeheerder was. Tegen dit huis wachtten in de jaren 1930 ook de maaiers tot dat uit "Welgelegen" de pachter(s) van het gras op het Armenland naar buiten kwam(en). Kort na de aanvang van de ruilverkaveling is, in 1968, het huis afgebroken. Nu staat op de plaats ervan een garagebedrijf. (Prentbriefkaart uit het begin van de 20ste eeuw.)

In het midden van de jaren 1950 heb ik het gras van het Armenland een keer gekocht. De koeien vonden het erg lekker; het had een kruidige geur en smaak. Maar je moest het bij voorkeur geven aan koeien die "droog" stonden (omdat ze een kalf moesten krijgen), want melk leverde het niet op. Was een koe even wat ziek geweest, dan was hooi van het Armenland vaak het eerste dat ze weer vreten wilden.

Armenland thans natuurreservaat

In 1964 heeft het armbestuur - terecht of onterecht - besloten het land te verkopen. Omdat het in het ruilverkavelingsgebied was gelegen, wilde men het aan een boer toedelen die het minste land in Portengen-Noord bezat. Men kon daar echter niet in slagen en toen heeft men het in 1965 aan Staatsbosbeheer verkocht. Sindsdien is het natuurreservaat. Dat is, achteraf gezien, een goede zaak geweest, want van echt blauwgrasland is in Nederland inmiddels nog maar ongeveer 100 hectare over, terwijl daar rond de eeuwwisseling tienduizenden of zelfs honderdduizenden hectaren van moeten zijn geweest.

Met de afschaffing van de openbare verkoop van het gras van het Armenland is een jaarlijks terugkerend populair evenement voor de inwoners van Portengen-Noord verloren gegaan.

Bronnen

- Archief betreffende de Buitenarmen van Ruwiel (Gemeentehuis te Breukelen, Afd. Financiën).
- G. van Dijk, 1991. Half-natuurlijke graslanden in Europa verdwijnen. *Natuur en Milieu*, jaargang 15, nr. 9 (september), blz. 8 - 13.
- G. Noordanus en E.J. Rinsma, 1980. Vecht en Veen op de Valreep. Canaletto, Alphen aan den Rijn. Daarin: hoofdstukje Het Armenland te Portengen.
- Informatie verschaft door de heren A.A. Mantel en H. Polderman.

Elders gelezen: artikel over de brug aan de Hoek van Spengen

In het nummer van maart 1993 van het tijdschrift van de Historische Vereniging "De Proosdijlanden" verscheen op blz. 19 - 23 een interessant artikel van P.C. Grundman, getiteld "De Hoek van Spengen". Daarin vertelt hij over de tolbrug, die de Wilnisser Gerrit Janmaat omstreeks 1900 over de Geer mocht bouwen. In 1915 vond het Grootwaterschap echter, dat die brug de scheepvaart te veel belemmerde en afgebroken moest worden. Evenals vroeger moest vanaf 1915 weer met een pont worden gevaren. Er kwam echter veel protest tegen die situatie. Behalve dat de mensen uit de streek actie voerden voor een nieuwe brug werd er ook geld voor ingezameld. De gemeente Kockengen bleek bereid de bediening van de brug te betalen. Hoewel de waterloop van de Geer bij de Hoek van Spengen tot het territoire van Wilnis behoorde, beperkte die gemeente haar bijdrage tot een zo klein mogelijk deel van de onderhoudskosten. Op 26 september 1916 werd de bouw van een nieuwe (ophaal)brug aanbesteed. Het onderhoud van de brug was jarenlang minimaal en toen er plannen kwamen voor de aanleg van de Ir. Enschedeweg vond Wilnis dat dan de ophaalbrug wel kon worden gemist. Weer protesteerden de streekbewoners en met succes: op 20 mei 1964 oordeelde de Raad van Wilnis dat de brug niet kon worden gemist. Dank zij een forse provinciale subsidie kon in 1965 een ingrijpende restauratie worden uitgevoerd. In 1992 stond men weer voor grote onderhoudskosten. Als gevolg van de gemeentelijke herindeling, die ondertussen had plaatsgevonden, moesten nu de gemeente De Ronde Venen en de gemeente Breukelen afspraken maken over de kosten. Ditmaal was het Breukelen, dat de meeste problemen maakte over de hoogte van haar bijdrage.

A.A.M.